

Recenzja osiągnięć naukowych, dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzatorskich Pani doktor Ewy Szperlik ubiegającej się o nadanie stopnia doktor habilitowanej w dziedzinie *nauk humanistycznych*, w dyscyplinie *literaturoznawstwo*, w postępowaniu habilitacyjnym wszczętym 24 kwietnia 2019 roku i prowadzonym na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

1. Sylwetka Habilitantki

Pani doktor Ewa Szperlik jest starszym wykładowcą w Instytucie Filologii Słowiańskiej Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wcześniej, w latach 2008–2018, była zatrudniona na stanowisku adiunkta. Pracę magisterską pt. *Wokół prozy fantastycznej Gorana Tribusona*, napisaną pod kierunkiem profesora Bogusława Zielińskiego, obroniła w 2003 roku. Pięć lat później, w 2008 roku, uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo na podstawie, przygotowanej także pod kierunkiem profesora Bogusława Zielińskiego, dysertacji pt. *Recepcja i realizacja poetyki socrealizmu w prozie chorwackiej i łużyckiej*. Po jedenastu latach od uzyskania stopnia doktora wszczęła postępowanie habilitacyjne.

W okresie studiów była na semestralnych stypendiach na Uniwersytecie w Lipsku oraz na Uniwersytecie w Zagrzebiu. W związku z badaniami prowadzonymi w ramach rozprawy doktorskiej rozpoczęła naukę języka górnołużyckiego. Otrzymała Stypendium Mniejszości Łużyckiej, ponownie wyjechała na stypendium w Uniwersytecie w Lipsku jak również odbyła kwerendy biblioteczne w Budziszynie oraz w Bibliotece Narodowej i Uniwersyteckiej w Zagrzebiu. W 2013 roku otrzymała dwutygodniowe stypendium Zagrzebskiej Szkoły Sławistycznej.

Pracowała również jako tłumacz w biurze turystycznym oraz w firmie z sektora przemysłowego. Zdobyte w ten sposób doświadczenie wykorzystuje w dydaktyce w ramach zajęć z zakresu praktycznego tłumaczenia.

2. Działalność dydaktyczna i popularyzatorska

Pani doktor Ewa Szperlik wykładała 13 różnych przedmiotów (Konwersatorium ze współczesnej literatury chorwackiej, Konwersatorium ze współczesnej literatury serbskiej, Wiedza o kraju i kulturze Chorwacji, Analiza i interpretacja dzieła literackiego, Warsztat tłumacza, Bałkańskie przestrzenie kultury, Europejski kontekst kultury bałkańskiej, Literatura Słowian południowych na tle kulturowym Półwyspu Bałkańskiego, Historia literatury chorwackiej: romantyzm, realizm, moderna; Historia literatury serbskiej: romantyzm, realizm, moderna; Historia literatury chorwackiej po 1945 roku; Historia literatury chorwackiej: wybrane problemy; Seminarium licencjackie, literaturoznawcze). Liczba przedmiotów prowadzonych przez panią doktor Ewę Szperlik jest duża oraz zróżnicowana i świadczy o szerokich kompetencjach dydaktycznych Habilitantki. Ponadto, była promotorką 27 prac licencjackich, recenzentką kilkudziesięciu prac licencjackich i magisterskich oraz promotorką pomocniczą w już zakończonym przewodzie doktorskim pani doktor Pauliny Janssen (Kudzin) (funkcję głównego promotora w przewodzie pełniła pani prof. UAM dr hab. Magdalena Koch).

Habilitantka aktywnie uczestniczy w życiu akademickim. Współpracuje z czasopismem „Poznańskie Studia Slawistyczne”. Angażuje się w działalność popularyzatorską i promocyjną, wygłaszając wykłady i prowadząc spotkania podczas różnych wydarzeń organizowanych przez Instytut Filologii Słowiańskiej WFPIK UAM. Między innymi tłumaczyła i prowadziła spotkania z chorwackimi pisarzami (w 2015 roku w ramach „Czwartków Literackich” w Teatrze Ósmego Dnia oraz w 2016 roku podczas wieczoru literackiego Café Europa w ramach międzynarodowej konferencji pt. Słowiańska Wieża Babel); w 2013 roku brała udział w przygotowaniu spektaklu teatralnego *Hotel Babilon*, zrealizowanego na podstawie dramatu współczesnego chorwackiego pisarza Mira Gavrana i wystawionego w Teatrze Ósmego Dnia. Pełniła różne funkcje, między innymi, członka komisji rekrutacyjnej, jednego z koordynatorów USOS, odpowiedzialnego za ankiety, opiekuna praktyk studenckich.

3. Działalność naukowa

3.1. Ocena monografii zgłoszonej jako najważniejsze osiągnięcie naukowe

Przedstawiona monografia pt. *Chorwacka (nie)pamięć o Jugosławii. Przemilczenia, pominięcia i odpamiętanie w prozie chorwackiej po roku 1991* (Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019, s. 301) jest oryginalnym dziełem naukowym. Badania prowadzone przez Autorkę wpisują się w niezwykle dziś popularny nurt studiów nad pamięcią. Zainteresowanie tym tematem jest tak duże, że mówi się już nawet nie o zwrocie pamięciowym, a tych zwrotów w humanistyce w ostatnich latach było bez liku, lecz o pamięciowym boomie (*memory boom*). Zbliżoną problematyką w polskim literaturoznawstwie sławistycznym, w którym od końca lat 90. XX wieku nastąpił wyraźny zwrot kulturowy, zajmuje się kilku badaczy, na których Habilitantka w swej monografii się powołuje; przede wszystkim Maria Dąbrowska-Partyka, Magdalena Dyras, Maciej Czerwiński, Aleksandra Borowiec; z większych projektów na uwagę zasługują także badania Katarzyny Taczyńskiej na temat obrazu Nagiej Wyspy w serbskim i chorwackim dyskursie literackim i historycznym, zwieńczone opublikowaną monografią doktorską jak również prace Sabiny Giergiel (recenzentki wydawniczej ocenianej monografii) czy Macieja Falskiego.

Waga studiów nad pamięcią jest dzisiaj w życiu społecznym bardzo duża. W realiach rywalizujących ze sobą i niejednokrotnie zwalczających się polityk historycznych i polityk pamięci, wojen pamięci, kryzysów pamięci, konfliktów pamięci – zainteresowanie sposobami pisania o przeszłości, tworzenia i konstruowania obrazów przeszłości budzi szerokie zainteresowanie młodych pokoleń literaturoznawców. Zainteresowanych nie tyle tekstami literackimi, ich analizą i interpretacją, ile uwikłaniem tekstów, nie tylko i nie wyłącznie literackich w kontekst społeczno-polityczny, gdzie ten kontekst staje się nadrzędny wobec samego tekstu literackiego (Chociaż Habilitantka w *Autoreferacie* podkreśla znaczenie właśnie tekstu, raz pisząc, że „punktem wyjścia jest zawsze dla mnie tekst literacki, a metodologia jedynie kluczem pomagającym zgłębiać jego sensy”, s. 11, innym razem, we wstępie do monografii stwierdza: „Fundamentalnym materiałem badawczym jest zaś dla mnie dzieło literackie, w tym wypadku autobiografie i utwory fikcjonalne, które łączy tematyka przemilczeń, pominięć i odpamiętania (przywracanie pamięci, odpominania) i ich szczegółowa hermeneutyka”, s. 9). Jak doszło do wykrystalizowania się pomysłu na monografię, Habilitantka wspomina w *Autoreferacie*: „Z wymienionych powyżej moich zainteresowań literaturoznawczych, które ewoluowały od zajęcia się poetyką socrealizmu,

przemian kulturowych w krajach byłej Jugosławii po jej rozpadzie, poprzez zjawisko *jugonostalgii*, problemów przestrzeni i tożsamości i in., wyłoniła się część wspólna obszarów badawczych, którą stanowią z reguły tematy peryferyjne, zapomniane, wyparte z głównego nurtu kultury, historii czy ostatnio pamięci, co pozwoliło na wyklarowanie się i sprecyzowanie dalszych badań, jakie doprowadziły do powstania syntezy na miarę monografii. Od kilku lat punktem wyjścia moich dociekań stała się problematyka tematów tabu, przemilczeń, a także rewizja proskrybowanych wcześniej problemów w chorwackiej przestrzeni kulturowej i tożsamościowej, krytyczny stosunek do blisko pięciu dekad egzystencji Chorwatów w państwie Tity, czego wyraz znajdujemy w tekstach literackich” (s. 13).

Przedmiotem zainteresowania pani doktor Ewy Szperlik jest kilka kluczowych, tragicznych i najbardziej traumatycznych wydarzeń historycznych XX wieku oraz wybrane świadectwa literackie na ich temat, przez długi czas w okresie istnienia drugiej Jugosławii będące tabu, pozostające pod ścisłą kontrolą monoideologicznego, zmonopolizowanego przez Związek Komunistów Jugosławii oficjalnego dyskursu. Znajdują się one na liście wymienionych przez Habilitantkę najważniejszych tematów literatury emigracyjnej. Są to tzw. tragedia Bleiburga, wypędzenia i przesiedlenia Niemców naddunajskich, obozy z okresu II wojny światowej funkcjonujące na terytorium Niezależnego Państwa Chorwackiego w Jasenovcu i Starej Gradišće oraz obozów z okresu drugiej Jugosławii na Archipelagu Nagim. Każde z tych wydarzeń stanowi temat jednego rozdziału pracy (II–V). Pierwszy i ostatni rozdział odbiega od tej koncepcji i zasadniczego trzonu pracy, ponieważ opisuje ogólnie Jugosławię najpierw z perspektywy chorwackiej emigracji politycznej (1945–1990), a następnie z perspektywy autorów tekstów pisanych już po 1991 roku. Są oni przedstawicielami kilku pokoleń. A więc w literaturze podmiotowej, wbrew podtytułowi, który mówi o prozie chorwackiej po 1991 roku, znalazły się również utwory, które wcześniej opublikowano za granicą. Te teksty są przedmiotem analizy w pierwszym rozdziale (*Lęk przed „krawym potopem”. Jugosławia Tity z perspektywy chorwackiej emigracji politycznej (1945–1990)*). Można je jednak, co czyni Autorka, umownie zaliczyć do literatury chorwackiej po 1991 roku, biorąc pod uwagę moment, w którym większość z tych książek została w Chorwacji wydana, a więc moment, w którym znalazły się one w oficjalnym obiegu czytelniczym. Tym, co łączy wszystkie rozdziały monografii, jest negatywny stosunek do Jugosławii, „chorwacka zła o niej pamięć” (Por. Początek ostatniego rozdziału pt.

Socjalistyczna codzienność w krzywym zwierciadle: Jugostawia – raj utracony?: „Ostatni element, dopełniający chorwacka złą pamięć o Jugostawii, stanowi rewizja przeszłości ukazana w innej niż jugonostalgicznej optyce, za pomocą narzędzi, jakimi posługują się badacze »nowej historii kulturowej«, ściślej – historii codzienności (*Alltagsgeschichte*)“; s. 235).

Fakt, że panią doktor Ewę Szperlik interesują przede wszystkim wydarzenia historyczne i ich opisy w wybranej przez nią prozie niefikcjonalnej i prozie fikcjonalnej, znalazł odzwierciedlenie w koncepcji pracy, tytułach poszczególnych rozdziałów i prowadzonym wywodzie naukowym. Utworów jest dużo i, co zrozumiałe w tym kontekście, nie są one przedmiotem szczegółowych badań czy analiz. Jednocześnie Habilitantka podkreśla we wstępie, że nie jest jej celem „dociekanie i ukazanie prawdy historycznej, którą, jak zwykle się mawiać, piszą zwycięzcy lub która jakoby nie istnieje (Norman Davies) czy też preforsowanie jednej z wielu narracji dotyczących wydrzeń historycznych“ (s. 8). A zatem fakty i zdarzenia historyczne ukazywane w przytaczanych utworach nie są weryfikowane poprzez ich porównanie z innymi źródłami i badaniami historycznymi. Autorce zależy na ukazaniu tego określonego punktu widzenia, nazywa go w monografii „wewnętrzną, odśrodkową perspektywą kroatystyczną“ (s. 8).

Pani doktor Ewa Szperlik wykorzystowała i odwołała się w swoich badaniach nie tylko do bardzo obszernej literatury podmiotowej (liczy kilkadziesiąt pozycji), lecz również przedmiotowej. W ramach tej pierwszej sięga po autorów zarówno dobrze znanych w polskiej i chorwackiej kroatystyce (G. Tribuson, D. Ugrešić, A. Barac, I. Aralica, A. Isaković, I. Sajko, M. Sabolović, E. Grlić, S. Drakulić, P. Pavličić, M. Jergović), jak i po utwory i autorów do tej pory nieobecnych lub słabo znanych w polskich i chorwackich badaniach filologicznych (L. Bauer, A. Ciliga, J. Kljaković, B. Kovačević). Są to osoby o bardzo zróżnicowanych poglądach. W pracy jednak nie dochodzi do porównywania ich stanowisk, różnych interpretacji rzeczywistości, co byłoby zgodne z postawą Badaczki, którą przedstawia we wstępie rozprawy: „Przywołując myśl Ewy Domańskiej: »zamiast dociekać prawdy (historycznej), może lepiej jest mówić o trafności interpretacji«“, s. 9.

W polskim literaturoznawstwie sławistycznym nie ma podobnej pracy. Także w chorwackim literaturoznawstwie nie ma znaczących prac naukowych, które opisywałyby zagadnienia, którymi postanowiła się zająć pani doktor Ewa Szperlik. W polskim piśmiennictwie sławistycznym nikt do tej pory na taką skalę nie przedstawił racji i punktu

widzenia osób, dla których komunistyczna Jugosławia była negatywnym doświadczeniem, osób, które stały się przegranymi i ofiarami nowego reżimu politycznego. Pod tym względem jest to publikacja wyjątkowa, ponieważ w Polsce Jugosławia cieszyła się dużą sympatią społeczeństwa (o wiele mniejszym wśród polskiej emigracji, znacznie bardziej krytycznie do niej nastawionej).

Moje wątpliwości budzi stawiana teza o przewadze jugonostalgicznej perspektywy w latach 90. XX wieku. (Por. „W Chorwacji ostatniego dwudziestopięciolecia zmieniła się perspektywa operowania przeszłością w tamtejszym dyskursie tożsamościowym. Po nurcie jugonostalgicznym z początku lat 90. XX wieku, z którego wyłaniał się sposób postrzegania przeszłości przez pryzmat kraju lat dziecińczych kilku generacji Jugosłowian (ideologii zatopionej Atlantydy, jugosłowiańskiej socjalistycznej Arkadii itp.), obecnie dominuje postrzeganie Jugosławii jako opresyjnego imperium, występujące przeciwko swoim obywatelom z pozycji biopolityki i biowładzy, kolejne (po habsburskim) więzienie narodów, w którym etnos chorwacki był szczególnie represjonowany”, s. 261). W tym czasie trudno w ogóle mówić o nurcie jugonostalgicznym. Taki trend utrzymywał się w Polsce i w polskich badaniach. W Chorwacji był to czas wojny i rozpadu Jugosławii, chwili, w której nie było miejsca na jakiegokolwiek jugonostalgiczne narracje (takie stanowiły margines). Trudno też pisać o jakimś jednym chorwackim stosunku do Jugosławii, jednej polityce pamięci, polityce historycznej. Autorka wspomina o tym we wstępie, stwierdzając, że „Obecnie nie można mówić o jednej i wspólnej pamięci zbiorowej o Jugosławii” (choć w tym miejscu ma na myśli przede wszystkim różnicę między chorwacką i serbską pamięcią zbiorową, s. 10). W monografii uwzględniono wiele tekstów autorów wywodzących się ze środowisk, jak je sama Autorka kilkakrotnie definiuje w monografii, prawicowych czy konserwatywnych. Tymczasem społeczeństwo chorwackie nie jest monolitem, w wielu sprawach jest głęboko podzielone. Linie podziału wytycza między innymi stosunek do historii i przeszłości, w tym oczywiście do Jugosławii, który wywołuje ogromne emocje i jest jednym z tych elementów, który dzieli najbardziej. Myślę, że Autorka na wyrost używa w tytule rozprawy określenia chorwacka (nie)pamięć o Jugosławii, ponieważ nie opisuje w pełni złożoności postaw wobec Jugosławii oraz różnych perspektyw obecnych w chorwackim społeczeństwie. Nie sposób stosunku Chorwatów do Jugosławii sprowadzić do jednego mianownika. Pisze o tym Habilitantka w *Autoreferacie*: „Podjęte przeze mnie w monografii problemy, ukazane z zaproponowanej perspektywy, stanowią, w moim odczuciu, tematykę aktualną, ważną, wciąż nieujęta

kompleksowo w obszarze literaturoznawstwa słowiańskiego. Niniejsza książka mogłaby stanowić ważny wkład w dalszą eksplorację przeszłości i pamięci o Jugosławii, np. z punktu widzenia innych mikrohistorii i narracji jednostkowych” (s. 7; warto te różnice podkreślać z myślą przede wszystkim o polskim odbiorcy monografii, który nie jest znawcą tematyki i dla których ta praca będzie jedynym źródłem wiedzy). Nie jestem też pewien, czy dla pokoleń urodzonych w latach 90. XX wieku „Jugosławia nie będzie już punktem odniesienia ani też przedmiotem pamięci, lecz historii” (s. 30). Pani doktor Ewa Szperlik w zakończeniu monografii pisze: „W tak przedstawionej optyce kultura chorwacka pozwala się zdefiniować jako kultura pamięci, a także kultura traumy, która – według Joanny Tokarskiej-Bakir, jest reakcją na kulturę milczenia, zadawnionym urazem – zjawiskiem typowym dla pewnego rodzaju społeczeństw martyrologicznych pozbawionych chęci wybaczenia, które zdają się istnieć dzięki bezustannemu »wpatrywaniu się w niegojącą ranę«. Fenomen ten definiuje Dominick LaCapra jako przenoszenie traumy na kolejne pokolenia, zarówno ofiar, jak i oprawców, skazując je na tzw. postpamięć i traumę drugiego stopnia” (s. 275–276). Należy pamiętać, że do bagażu doświadczeń związanych z Jugosławią dodać trzeba kolejną traumę, a mianowicie wojny towarzyszące rozpadowi tego państwa, toczone w pierwszej połowie lat 90-tych XX wieku, podczas których popełniono niewyobrażalne zbrodnie. Te wydarzenia generują kolejne przemilczenia, pominięcia, które czekają na swoje odpamiętanie (ten proces trwa), w każdym z krajów zaangażowanych w konflikt, choć oczywiście o takiej cenzurze i monopolu na prawdę historyczną jak w okresie komunizmu dzisiaj nie może być mowy. Tytuł rozprawy może też sugerować, że chodzi o przemilczenia i pominięcia dotyczące Jugosławii występujące w prozie chorwackiej po 1991 roku, a nie o odpamiętywanie przemilczeń i pominięć z okresu komunizmu. O takich właśnie zjawiskach pisała Habilitantka w artykule pt. *Wstydlive, niechciane, przemilczane. (Nie)obecność tabu w najnowszej prozie chorwackiej*.

Monografia pani doktor Ewy Szperlik jest w mojej opinii ważną i potrzebną publikacją, wypełniająca w Polsce niszę, pokazującą, niewatpliwie, jedną z ważniejszych dziś tendencji w chorwackim dyskursie tożsamościowym i polityce historycznej oraz polityce pamięci. Problematyka rozprawy została opracowana i omówiona z dogłębną znajomością przedmiotu. Książka pomaga zrozumieć, dlaczego rozpad drugiej Jugosławii miał tak tragiczny przebieg, jest też przeciwagą dla dominującej wcześniej w Polsce jugonostalgicznej narracji, ale czytając ją należy pamiętać, że nie daje pełnego obrazu i nie jest jedyną

chorwacką percepcją Jugosławii, tak jak wcześniejsza jugonostalgiczna narracja autorek i autorów będących poza głównym nurtem w literaturze i kulturze chorwackiej nie przystawała do rzeczywistej chorwackiej recepcji Jugosławii.

Książka została starannie wydana. Szkoda tylko, że nie przygotowano indeksu, którego bardzo brakuje. Monografia pani doktor Ewy Szperlik w zupełności spełnia kryteria dyskursu naukowego. Jej autorka wykorzystuje adekwatne narzędzia badawcze i metodologię zaczerpnięte z takich dziedzin jak: studia nad pamięcią, studia nad traumą, studia nad płcią, somaestetyka, biopolityka, biowładza, autobiografizm.

Perspektywa badawcza dr Ewy Szperlik jest opisowa. Autorka powstrzymuje się od ocen, nie wartościuje poszczególnych stanowisk i światopoglądów. Zachowuje w swoim wywodzie obiektywizm, który przy takim temacie jest wyzwaniem. Wydaje się, że w monografii znajdą dla siebie odpowiednie argumenty zarówno krytycy obecnie dominującej w Chorwacji polityki pamięci oraz polityki historycznej, jak i jej zwolennicy. Pierwsi będą dostrzegać ekskluzywistyczne i etnocentryczne tendencje tożsamościowe współczesnej Chorwacji, drudzy odszukają w niej uzasadnienie dla „chorwackiej” negacji Jugosławii (jak Autorka pisze „złej chorwackiej pamięci o Jugosławii”), mającej na celu obronę własnej, chorwackiej odrębności i tożsamości, zobaczą w niej tragizm wielowiekowej walki o niezależność i niepodległość.

3.2. Ocena pozostałego dorobku naukowego

Pani doktor Ewa Szperlik jest autorką 27 artykułów i rozdziałów w monografiach wieloautorskich (pomijam wykazywaną aktywność z okresu doktorskiego). Wzięła udział w 33 międzynarodowych konferencjach naukowych, które odbywały się w wielu miastach w kraju i za granicą: Poznaniu, Wrocławiu, Warszawie, Toruniu, Gdańsku, Łodzi, Pradze, Zagrzebiu, Sarajewie i w Osijeku. Była w komitecie organizacyjnym czterech konferencji. Ten aspekt działalności naukowej pani doktor Ewy Szperlik należy uznać za znaczący. Jest również współredaktorką jednej monografii wieloautorskiej. Przygotowuje także recenzje artykułów naukowych (np. dla czasopisma „Slavia Meridionalis”).

Habilitantka pisze artykuły zarówno po polsku, jak i po chorwacku. Ukazują się one w Polsce (21 artykułów) oraz w krajach byłej Jugosławii (6 artykułów). Warto podkreślić, że monografia naukowa zgłoszona jako główne osiągnięcie badawcze nie jest sumą artykułów w czasopiśmie i rozdziałów w monografiach naukowych. Pani doktor Ewa Szperlik pisze, że w książce wykorzystała zaledwie 4 spośród 27 publikacji i nie stanowią one więcej niż 25%

monografii. W artykułach Badaczka podejmowała wiele innych tematów, które nie weszły w zakres monografii habilitacyjnej i które dodatkowo, jako część dorobku podoktorskiego, wzbogacają twórczość naukową oraz poszerzają kompetencje naukowe Habilitantki. Często porusza problematykę związaną z tożsamością i podmiotowością, interesuje się literaturą emigracyjną, kategorią pogranicza, cielesnością, traumą, zjawiskiem jugonostalgii, w dwóch artykułach wraca do socrealizmu, którym zajmowała się w rozprawie doktorskiej. Habilitantka w swoich publikacjach wykorzystuje prace z zakresu innych dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych: filozofii, historii, psychologii i socjologii. Wszystkie artykuły mają charakter naukowy i wszystkie zasługują na wysoką ocenę. Każda praca jest starannie przygotowana, wykonana zgodnie z najlepszymi wzorcami i kanonami pracy naukowej.

4. Konkluzja

Przedstawiony dorobek pani dr Ewy Szperlik stanowi znaczący wkład w rozwój dyscypliny naukowej, w której prowadzone jest postępowanie. Pani doktor Ewa Szperlik jest wiarygodną i rzetelną badaczką, a wskazana monografia naukowa, biorąc pod uwagę rezultaty badań, stanowi osiągnięcie naukowe i spełnia kryteria określone w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 1 dnia września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego*.

Leszek Małczak

